

**Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, *Türk Dili Tarihi*, Akçağ yayınları,
Ankara 2004, 488 s.**

**Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN, *The History Of Turkish Language*,
Akçağ publications, Ankara 2004, 488 p.**

Dr. Turgut BAYDAR*

ÖZET

Bu çalışmada Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* isimli kitabı üzerinde durulmuştur.

Eser, *Söz Başı* ve *Giriş*'ten sonra on beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda da *Bibliyografya* yer almaktadır.

Çalışmada, Türklerin ana yurtları ve en eski komşularından, Sümerce-Türkçe ilişkilerinden başlayarak Türk dilinin geçirdiği her aşama gramer özellikleri ile ortaya konulmuştur.

Her bölümde, bahsedilen döneme ait eserler ve yazarları hakkında bilgi verilmiş; ayrıca, bu eserler üzerine çalışan araştırmacılardan da söz edilmiştir.

Eldeki kitap, konu ile ilgilenenlerin her zaman faydalanabilecekleri çok önemli bir çalışmadır.

Anahtar kelimeler: Türk dili, Türk dili tarihi, Türkler.

ABSTRACT

In this study it is considered the about book which is called *From The Beginning To 20. Century The History Of Turkish Language* by Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun.

The book has fifteen chapter, after a *Foreword* and an *Introduction*. There is a *Bibliography* at the end of the book.

Began by the relationship between Sümerce and Turkish which had been at the homeland of Turkish and one of the most ancient neighbours, every steps of development of Turkish language with the grammatical characteristics have been indicated in the book.

It has been given information about the books and their writers of mentioned time intervals in every chapter. In addition to this it has been stated some information about some researchers who had studied about these books.

This book, which is very useful source for someone who deals with the subject, is very important study.

Key words: Turkish language, the history of Turkish language, Turkish.

Ülkemizde Türklük Biliminin değerli simalarından hocamız Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un son çalışması Akçağ yayınlardan çıkan

* Erzincan Millî Piyango Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi'dir. Bu eser, sahasında çok büyük bir eksiği kapatacak, araştırmacıların el kitabı olacak, fakültelerin ilgili bölümlerinde bir ders kitabı olarak da okutulabilecek çok önemli bir çalışmadır.

Gerek yaptığı çalışmalar gerek yaptırttıkları ile, özellikle, Çağdaş Türk Lehçeleri üzerine dikkatleri çeken hocamızın Türk Dili Tarihi hakkında yapmış olduğu çalışmaları, konu ile ilgili olanların bileceği üzere, yıllar öncesinden, *Büyük Türk Klâsikleri*'nin ilk ciltlerinden hatırlıyoruz.

İlk günden yirminci yüzyıla kadar dilimizin geçirdiği aşamalar, Prof. Dr. Ercilasun'un engin tecrübesi ve bilgi birikimi ile *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*'nde derli toplu olarak Türkçe ile ilgilenenlerin dikkatlerine sunulmuştur. Bu çalışma, Türk dili üzerine kafa yoranların ve Türk dili sevdalılarının çok yönlü olarak faydalanacakları değerli bir eserdir.

Söz konusu çalışmadan önce de dilimizin tarihi ile ilgili yapılan kıymetli çalışmalar olmasına rağmen *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* bunlar arasında en yeni olanıdır.

Yazanların bildiği gibi yazmak, zor bir iştir. Hele böyle bir konuda yazmak daha zor olsa gerektir. Prof. Dr. Ercilasun, çalışmasının *Söz Başı*'nda bu konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Moğolistan ve Çin içlerinden orta Avrupa'ya, Sibirya'dan Hindistan ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alanda varlık gösteren bir dilin tarihini yazmak kolay değildir. Binlerce eser, anıt, yazıt ve belge bırakan Türk dili bugün de Türkistan, Azerbaycan, Anadolu, Balkanlar ve Avrasya bozkırlarında kullanılmaya devam etmektedir. 20. yüzyılda ortaya çıkan ulaşım ve iletişim imkânları Türk dilini bugün ana ve ata yurtlarından da dışarıya taşımış, Avrupa, Amerika ve Avustralya'da yaşayan Türkler vasıtasıyla dilimizin kullanım alanı dünyanın her tarafına yayılmıştır. Hazırladığımız Türk Dili Tarihi, sadece Türkiye Türklerinin değil bütün Türklerin dillerinin tarihi olduğundan sayısız malzeme ve araştırmaya ulaşmak gerekmiş; mümkün olduğu kadar, yayımlanan metinlerin ve yapılan araştırmaların hepsi görülmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bunda muvaffak olduğumuz söylenemez. Hele araştırmaların İngilizceden Rusça ve Çinceye, Lehçeden Japoncaya kadar çok farklı dillerde yapılmış olması, herhangi bir araştırmacının bütün bu çalışmalardan yararlanmasının imkânsız kılar. Son yıllarda Türkiye'de ve dünyada Türk dili araştırmalarının büyük bir artış göstermesi de zorlukların bir başka yönüdür. Ancak alanın genişliği, malzemenin bolluğu, araştırmaların çokluğu böyle bir çalışmanın yapılmamasını gerektirmez.”

Hayatını Türklük Bilimine adayan Prof. Dr. Ercilasun'un yine çalışmasının *Söz Başı*'nda söylediği şu sözler, inşallah, kitabın okuyucuları tarafından da aynı duyarlık ve heyecan ile dikkate alınır.

“Bilim hiç şüphesiz objektif bir alandır. Ancak bilimle uğraşanların her zaman ve yüzde yüz objektif olabileceklerini sanmıyorum. Esasen insan beynindeki düşünce ve duygu merkezlerinin birbiri içine girmeden tamamen bağımsız çalışabildiklerini de zannetmiyorum. En fazla objektif olunması gereken alanda da duygular daima işe karışabilir. Bu duygular içinde adına heyecan denilen bir duygu var ki onun işe karışmasının her zaman zararlı olduğu da söylenemez. Ben heyecanı, bizi çalışmaya iten bir enerji olarak düşünüyorum. Eğer bilime ve milletime faydalı olma heyecanını taşımasaydım kendimde bu kitabı da, başka kitaplarımı da yazacak enerjiyi bulamazdım.”

Çalışma, Söz Başı ve Giriş'ten sonra Türklerin Ana Yurdu ve En Eski Komşuları; Sümerce-Türkçe İlişkisi; Eski Kültürler ve Türkler; Saka-Türk İlişkisi; Asya Hunları; Türkistan, Afganistan ve Hindistan'da Türkler; Avrupa Hunları; Köktürklerden Önce Kuzey Çin ve Orta Asya; Köktürkler; Ogur ve Bulgar Türkleri; Uygur Türkleri; Karahanlılar; Kuzey-Doğu ve Batı Türkçelerini Hazırlayan Tarihî Zemin; Kuzey-Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi konularını içeren on beş bölümden oluşmaktadır. Her bölümde, ilgili bölüm ile ilgili yararlanılan kaynaklardan bahsedilmiş ve çalışmanın sonunda da yararlanılan tüm kaynaklar Bibliyografya başlığı altında verilmiştir.

Giriş bölümünde (s.17-32) Altay Dilleri Teorisi'nden bahsedilerek Altayistlerin Altay dilleri ile ilgili yaptıkları şemalara yer verilmiştir. Aynı bölümde *Büyük Aile Teorileri* başlığı altında ise, Türkiye'de henüz iyi tanınmayan **Nostratik** ve **Avrasyatik** teorileri hakkında kısa ama ülkemizde ilk olan bilgiler verildikten sonra dünya dillerinin sınıflandırılması yapılmıştır.

Birinci bölümde (s.33-34) Türklerin ana yurdu ve en eski komşuları hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde (s.35-38) Sümerce-Türkçe ilişkisi üzerinde durularak Sümerce ve Türkçede ortak olan bazı kelimeler Sümerce ve Türkçedeki şekilleri ile karşılıklı olarak verilmiştir. Prof. Dr. Ercilasun bu ortaklığın en önemli sonucunu şöyle belirtmiştir: *“Bu alışverişin önemi, zamanımızdan 5500 yıl önce Türkçenin var olduğunu göstermesi ve böylece “yaşayan dünya dilleri arasında en eski yazılı” verilere sahip dilin Türkçe olduğunu kanıtlamasıdır. Bu veriler sayesinde “Türklerin en az M.Ö. 3500’lerde Türkiye’nin Doğu bölgesinde bulunduğu” da “tespit edilmiştir.”*

Üçüncü bölümde (s. 39-42) Türklerin yaşadığı kültür çevreleri, özellikle de, bozkır kültürü hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde (s.43-50) yerli ve yabancı birçok araştırmacının Sakaların Türk olduğu konusunda hemfikir oldukları üzerinde durulmuş ve Alp Er Tonga Destanı hakkında bilgi verildikten sonra söz konusu destanda geçen Sagu Dîvânü Lügati't-Türk'ten günümüz Türkiye Türkçesi karşılığı ile verilmiştir.

Beşinci bölümde (s.51-64) Asya Hunları, Oğuz Kağan Destanı bu destanın önemi ve katmanları hakkında bilgi verilmiş; *Asya Hunları ve Türk Dili* başlığı altında da Türkçe olarak tespit edilmiş en eski (M.S. 329) cümlelere bu dönemde ulaşıldığından ve bunun öneminden bahsedilmiştir.

Altıncı bölümde (s.65-68) çeşitli nedenlerle bazı bölgelere çeşitli tarihlerde göçler olduğu belirtilmiş ve Türkistan, Afganistan ve Hindistan'a da bu şekilde Türklerin gittiği ifade edilerek, bu gelişmelerin sonucu Prof. Dr. Ercilasun tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“... Gerek Kuşanlar, gerek Akhunlar, İran devletlerinin Afganistan ve Hindistan'a yayılmasına engel olmuşlar; bu bölgelerde kendilerinden sonraki Türk oluşumlarına (Köktürkler, Gazneliler, Gurlular, Babürlüler) zemin hazırlamışlar ve Afganistan, Pakistan, Hint kültürlerinde bugün de görülen Türk tesirlerinin ilk tabakasını teşkil etmişlerdir. Özellikle, Sâsânîlerle iş birliği yaparak 557'de Akhunları yıkan Batı Köktürklerinin, Mâverâünnehir ve Afganistan bölgesindeki hâkimiyetinde, kendilerinden önceki Akhunların bıraktığı Türk varlığının önemli rolü olmalıdır.”

Yedinci bölümde (s.69-75) Avrupa Hunları ve Türk Dili hakkında bilgiler verilmiş, Avrupa Hunlarının konuştuğu dilin Türkçe olduğunun kesin olduğu tanıklarla desteklenerek belirtilmiştir.

Sekizinci bölümde (s.77-78) Köktürklerden önce Kuzey Çin ve Orta Asya'nın durumu ve bu bölgelerde yaşayan Türkler hakkında bilgiler verilmiştir.

Dokuzuncu bölümde (s.79-197) Köktürkler, Köktürklerin tarihi, tutsaklık dönemleri, ikinci Köktürk devleti ve Türgişler hakkında bilgi verilerek, Köktürk yazılı metinleri ve Köktürk işaretleri ile yazılan diğer yazıtlardan bahsedilmiş ve Sekel yazısı hakkında bilgi verilmiştir.

Köktürk yazılı metinlerinin bulunuşu, okunuşu ve üzerinde yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgiler verildikten sonra Köktürk yazısı, Köktürk alfabesinin kökeni Köktürk yazısının imlâsı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, Köktürkçenin dil özellikleri *Ses Özellikleri*, *Biçim Özellikleri*, *Köktürkçede İsim Cümlesi* ve *Bengü Taşlardaki Söz Varlığı* başlıkları altında incelenmiştir.

Onuncu bölümde (s.199-216) Ogur ve Bulgar Türkleri, Bulgarlar ve Türk Dili, Bulgar Türklerinden kalan metinler hakkında bilgi verilmiş; ayrıca, Bulgar Türkçesinin dil özellikleri, Tuna Bulgarcasının dil özellikleri ve İdil Bulgarcasının dil özellikleri dikkatlere sunulmuştur.

On birinci bölümde (s.217-287) Uygur Türkleri, Uygur Türklerinin tarihleri, dilleri üzerinde durularak Uygur metinleri *Manici Çevreye Ait Metinler*, *Burkancı Çevreye Ait Metinler*, *Hristiyan Çevreye Ait Metinler* ve *Müslüman Çevreye Ait Metinler* olarak değerlendirilmiş ve Uygurlardan kalan eserlerden örnekler hem nazım hem de nesir şeklinde Türkiye Türkçesi karşılıkları ile verilmiştir.

Uygur metinlerinin bulunması ve üzerinde yapılan çalışmalardan bahsedilmiş, *y* ağzı ve *n* ağzı hakkında verilen bilgilerden sonra Uygur Türkçesinin dil özellikleri *Ses Özellikleri*, *Biçim Özellikleri* ve *Söz Varlığı* başlıkları altında incelenmiştir.

On ikinci bölümde (s. 289-358) Karahanlılar hakkında bilgi verilerek *Karahanlılar ve Türk Dili* başlığı altında Karahanlılardan kalan eserler; Kutadgu Bilig, Dîvânü Lûgati't-Türk, Atebetü'l Hakayık, Kur'an Tercümelere, Dîvân-ı Hikmet ve yazarları hakkında bilgiler verildikten sonra eserlerin Türk dili tarihi bakımından önemleri üzerinde durulmuş; ayrıca, eserlerden örnek metinler Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ile verilmiştir. Karahanlı devri eserlerinin keşif ve neşri hakkında bilgi verildikten sonra Karahanlı Türkçesinin dil özellikleri *Ses Özellikleri*, *Biçim Özellikleri* ve *Söz Varlığı* başlıkları altında incelenmiştir.

On üçüncü bölümde (s. 359-371) Kuzey-Doğu ve Batı Türkçelerini hazırlayan tarihî zemin üzerinde durulmuş; Kıpçakların kökenleri, kurdukları devletler ve yaşadıkları yerler hakkında bilgiler verilmiştir.

On dördüncü bölüm (s.373-431) Kuzey-Doğu Türkçesine ayrılmış ve 1. Kısımda Harezmi ve Kıpçak Türkçesine ait eserler üzerinde durulmuş, her bir eser hakkında ayrı ayrı geniş bilgiler verilmiştir.

Haklarında bilgi verilen Harezmi Türkçesi eserleri Mukaddimetü'l-Edeb, Kısasu'l-Enbiya, Muînü'l-Mürîd, Hüsrev ü Şîrîn, Muhabbetname, Nehcü'l-Ferâdîs, Cevâhirü'l-Esdâf, Cümcümenâme, Mirâcnâme, Satır-Altı Kur'an Tercümesi, Altın Ordu Yarlık ve Bitikleri, Hilyetü'l-Lisân ve Hulbetü'l-Beyân'dır.

Kıpçak Türkçesine ait eserler de *Sözlük ve Gramerler* ile *Edebiyat, Din Askerlik, Baytarlık Alanlarındaki Metinler* başlıkları altında incelenmiş ve *Sözlük ve Gramerler* bölümünde Codex Cumanicus, Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk,

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye, Bülğatü'l-Müştak fi Lûgati't ve'l-Kıfçak, El-Kavânînu'l-Küllîyye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye isimli eserler, eserlerin konuları, yazarları, nüshaları ve üzerinde çalışanlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Edebiyat, Din, Askerlik, Baytarlık Alanlarındaki Metinler bölümünde ise, İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin, Gülistan Tercümesi, Baytaratü'l-Vâzih, Münyetü'l-Guzât, Kitâbü'l-Hayl, Kitâb fi-İlmi'n-Nüşşâb (Hulâsa), Kitâb fi'l-fıkıh, Kitâb fi'l-Fıkıh bi-Lisâni't-Türkî, Kitâb Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkanî, Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât hakkında detaylı bilgiler verilerek Harezmi ve Kıpçak Türkçesinin dil özellikleri hakkında ayrı ayrı bilgiler verildikten sonra *Çağatay Türkçesi* kısmına geçilmiştir.

Çağatay Türkçesinden bahsedilmiş ve dönemin başlıca isimleri, bu isimlerin eserleri ile söz konusu eserler üzerinde çalışanlar hakkında bilgiler verilmiştir. *Klâsik Öncesi Devir*'de Sekkâkî, Haydar Harezmi, Lûtfî, Yusuf Emîrî, Seyyid Ahmed Mirza, Gedâî, Atâî, Ahmedî, Yakînî'den söz edilmiş; *Klâsik Devir*'de Ali Şir Nevâyî, Hüseyin Baykara, Hâmidî, Şahî, Şiban Han, Muhammed Salih, Bâbü Şah hakkında bilgi verildikten sonra da *Klâsik Sonrası Devir*'deki önemli isimler ve çalışmaları üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise, *Çağatayca Sözlükler* başlığı altında şu sözlükler hakkında bilgiler verilmiştir: Abuşka Lugati, Bedâyiü'l-Lugat, Fazlullah Han Lugati, Kitâb-ı Zebân-ı Türkî, Senglâh Lugati, Hulâsa-i Abbasî, El-Tamga-yı Nâsırî, Fethali Kaçar Lugati, Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî, Üss-i Lisân-ı Türkî.

Bu döneme ait eserlerin ve yazarlarının bir arada verilmesi ve hangi araştırmacıların bu eserler üzerinde çalıştıklarının ortaya konulması son derece önemli ve faydalıdır. Konunun, bu dönem ve bu döneme ait eserler üzerinde araştırma yapacakların ve ayrıca, söz konusu dönem ile ilgilenenlerin kolaylıkla ve çok yönlü olarak faydalanabilecekleri bir tarzda sunulması da her türlü övgüye değerdir. Yine bu kısımda *Ses Özellikleri* ve *Biçim Özellikleri* başlıkları altında Çağatay Türkçesinin dil özellikleri üzerinde durulmuştur.

On beşinci bölümde (s. 433-470) Batı Türkçesi, Batı Türkçesinin Doğuşu, Eski Oğuz Türkçesi, Eski Oğuz Türkçesinin başlıca isimleri üzerinde durulmuş ve bu dönem ile ilgili önemli yayınların geniş bir bibliyografyası verilmiştir. Yine bu dönemin en önemli ürünlerinin başında gelen Dede Korkut Kitabı ve bu kitap üzerine yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Ayrıca, Eski Oğuz Türkçesinin dil özellikleri, Osmanlı Türkçesi dönemi ve Osmanlı Türkçesi dil özellikleri üzerinde durulmuştur.

Birinci ekte (s. 471) Türk Dilinin Tarihî Devirleri şeması verilmiştir.

İkinci ekte (s.472-480) Türklüğün ve Türk Dilinin Kronolojisi sıralanmıştır.

Eserin sonunda ise (s.481-488), çalışmada faydalanılan kaynakların geniş bir bibliyografyası yer almaktadır.

Sahanın genişliği, ulaşılan kaynakların miktarı, böyle bir konuda yazmanın güçlüğü düşünülürse, çok büyük emek ve sabır gerektiren bu güzel çalışmayı Türklük Bilimine kazandırdığı için Sayın Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'u kutluyor ve hocamızdan daha nice çalışmalar bekliyoruz.